

УДК 349.6:061.1ЄС

А. П. Гетьман, *д-р юрид. наук, професор;*
В. І. Лозо, *д-р юрид. наук, доцент*
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ БІОТЕХНОЛОГІЇ І ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ ОРГАНІЗМІВ (ГМО) В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Населення планети незабаром складатиме 7 млрд чол. і, зростаючи на 80 млн на рік, за прогнозами ООН до 2050 р. досягне 9 млрд. Більша частина цього приросту відбудеться в країнах, що розвиваються, де вже сьогодні понад 1,5 млрд людей живуть у голоді й бідності. Бурхливе зростання народонаселення породжує глибокі соціальні та екологічні проблеми, в тому числі необхідність забезпечення продовольством і подолання бідності.

Екологічне право і біотехнологія виступають важливими інструментами у боротьбі за можливість нагодувати людство. Завдання права – гарантувати якість харчових продуктів і безпеку їх виробництва для людини й навколишнього середовища. Правове регулювання біотехнології дозволяє забезпечити продовольчу достатність й агрономічне вдосконалення культур, що вирощуються. Стале

виробництво якісних продуктів залежить від можливості запобігання хвороб тварин і рослин і призводить до зменшення використання хімічних пестицидів, добрив і медикаментів, сприяючи розвитку більш життєздатних методів ведення сільського господарства в розвинених країнах і країнах, що розвиваються.

Прогрес у біотехнології під контролем екологічного права є важливим і для охорони здоров'я, оскільки він сприяє виробництву більш безпечних і доступних медикаментів. Персоніфіковані та профілактичні ліки, засновані на генетичному нахилі, цільовому підборі та інноваційних методах лікування, вже можливі для пропозиції. Слідом за інсуліном – першим продуктом, отриманим генетичним шляхом, – стали вироблятися рекомбінантні білки, необхідні для лікування раку, захисту від вірусних захворювань. ГМО дозволяють створювати цілу палі-

тру фармацевтичних препаратів належної якості й за прийнятною ціною, не змінюючи генетичної структури людини, привносити в її організм елементи, які вона або втратила, або від початку не мала, надаючи їй можливість нормального існування.

Історія відкриття ГМО відносно недавня. У 1953 р. в Англії вчені виявили, що інформація про майбутнє зберігається в центрі клітинного ядра – в ДНК, що складається з генів, кожен з яких є відповідальним за свою ознаку. У 1979 р. в Кельнському університеті, комбінуючи гени, почали на практиці змінювати ознаки живих організмів. Зокрема виділили ген, відповідальний за синтез інсуліну в людини, «вбудували» його в геном бактерії кишкової палички, після чого вона слухняно почала синтезувати інсулін. Штучно змінені за допомогою внесення нових генів організми назвали трансгенними.

На створення нового ГМО йдуть роки роботи й величезні кошти: процес надто непередбачуваний, а обладнання дуже дороге.

Науковий експеримент на промисловій рейки перевели в США, коли в 1994 р. виростили помідори з геном від глибоководної камбали. [4] Сьогодні у світі вирощується у виробничих масштабах понад 100 ліній трансгенних рослин, у тому числі й

технічних сортів на кшталт тютюну та бавовни. Серед найбільш поширених харчових культур – соя, кукурудза, ріпак, буряк і картопля. Але безумовний лідер – соя, частка якої становить 98 % від усієї кількості ГМ рослин. На відміну від вразливості натуральної, ГМ-соя стійка до комах-шкідників і витримує обробку хімікатами, які вбивають усі види бур'янів, що дозволило в кілька разів збільшити обсяги її виробництва.

Незважаючи на очевидні переваги, продукти біотехнології і, зокрема, ГМО виправдано викликають у широких наукових колах гостру дискусію про їх можливу дію на здоров'я людини й навколишнє середовище. Супротивники біотехнології вважають, що проти людства як біологічного виду ведеться неоголошена хімічна, бактеріологічна і генетична світова війна з невидимим фронтом, де кожен може бути сам собі ворогом, працюючи на свого супротивника. Ця війна ведеться за допомогою індустріалізації харчового виробництва, штучної їжі, генно-інженерного виробництва інгредієнтів продуктів харчування, ГМ тварин і рослин, рафінування їжі, стабілізаторів, штучних харчових і кормових добавок. Уже у XIX ст. рукотворною небезпекою у виробництві продуктів харчування було рафінування їжі. На-

приклад, рафінований рис викликав вітамінну недостатність, цукор спричиняв атеросклероз і цукровий діабет, соняшникова олія втрачала харчову цінність, а консерви залишали в продуктах тільки калорії. У наш час біотехнології можуть нести руйнування самої генетичної основи здоров'я людини та природних екологічних систем. [5]

Важливість даної проблеми зумовлює необхідність проведення державами, регіонами й усім міжнародним співтовариством відповідальної політики в цій сфері з наданням безумовного пріоритету охороні здоров'я та екології. Європейський Союз приймає нормативні акти щодо ГМО на початку 1990-х рр. [11]. Ці правила та інструкції регулюють закрите використання і навмисний випуск ГМО в навколишнє середовище, відстежуваність і маркування ГМО або продуктів і кормів, що містять ГМО, а також їх транспортування.

Початком законодавства щодо ГМО став горизонтальний підхід в Директивах Ради ЄС 90/219 [15; L 117,8.5.1990,р.1-14] і 220/90 [15; L 117,8.5.1990,р.15-27] (тепер Директива 2001/18 [15; L 106,17.4.2001,р.1-39]). Директива 219/90 від 23 квітня 1990 р. про закрите використання ГМО була обмежувальною за характером: її мета – захистити здоров'я людини, регламентую-

чи генні модифікації й перешкоджаючи їх розповсюдженню в навколишньому середовищі. Наступні поправки до цього законодавства склали список ГМО, які не становлять загрози здоров'ю людини або навколишньому середовищу. Директива 2001/18/ЄС, з одного боку, робить можливим навмисний випуск у навколишнє середовище певних ГМО. Однак для цього вони повинні пройти сувору оцінку ступеня ризику за методами, погодженими в ЄС. Інший аспект, – переміщення ГМО всередині й за межами ЄС, регулюється Регламентом 1946/2003 [15; L 287/15.11.2003]. Розрахункова палата з біологічної безпеки (Biosafety Clearing-House – BCH) схвалює кожен призначений для вивезення за кордон ГМО в кожному окремому випадку.

Схвалення ГМО та розміщення їх на ринку в даний час регулюється, насамперед, Регламентом Європарламенту та Ради ЄС 1829/2003 від 22 вересня 2003 р. про генетично модифіковані їжу та корми [15, L 268,18.10.2003], яким встановлено єдиний порядок вирішення – «Одні двері – один ключ» для всієї їжі та кормів, що містять ГМО, призначені вони для споживання людьми або тваринами, а також навмисний випуск ГМО в навколишнє середовище. Цей тип їжі та кормів повинен бути марко-

ваний як ГМО, щоб дозволити споживачам робити поінформований вибір таких продуктів. Деякі заявки на дозвіл, подані раніше, були схвалені Регламентом 258/97 від 27 січня 1997 р. про нові продукти та нові харчові компоненти [15; L 43,14.2.1997,р.1-6]. Оцінка ГМО покладається на Європейське відомство з безпеки продовольства (European Food Safety Authority – EFSA) або Науковий комітет продовольства (Scientific Committee for Food – SCF) під загальним керівництвом Комісії ЄС, яка здійснює управління ризиками.

Законодавство ЄС передбачає також поріг випадкової присутності ГМО. Випадкова присутність ГМО у традиційних зернових культурах не може бути виключена в результаті або нещасного випадку, або технічно неминучого забруднення під час вирощування, збору врожаю, його транспортування або обробки. Фермери повинні повідомляти компетентні органи влади про випадкову або технічно неминучу присутність ГМО в їхній продукції. Якщо ця присутність не перевищує поріг в 0,9 % для санкціонованого генетичного матеріалу, такі продукти або корми звільняються від обов'язкового простежування і маркування як ГМО.

Закрите використання ГМО регламентують Директива Ради 90/219/ЕЕС [15;

L 117,8.5.1990,р.1-14] і Директива Ради 98/81/ЕС від 26 жовтня 1998 р. про зміну Директиви 90/219/ЕЕС про закрите використання ГМО [15; L 330,5.12.1998,р.13-31], імплементації яких були присвячені Підсумковий звіт Комісії про виконання державами-членами Директиви 90/219/ЕЕС та Додаток до нього. Директиву 90/219/ЕЕС доповнила Директива Європарламенту і Ради ЄС 2009/41/ЕС від 6 травня 2009 р. [15; L 125,21.5.2009]

З метою захисту здоров'я людини і навколишнього середовища Директива Ради 90/219/ЕЕС встановлює загальні заходи поводження з ГМО. Держави-члени зобов'язані мінімізувати потенційні негативні ефекти їх закритого використання, оскільки мікроорганізми, випущені в навколишнє середовище однієї держави, можуть поширитися на інші країни ЄС. Директива 2009/41/ЕС закріпила ієрархію з чотирьох рівнів небезпеки закритого використання ГМО: 1 – безпечні, 2 – низький ризик, 3 – помірний і 4 – високий ризик. Для мінімізації ризику користувач повинен дотримуватися певних принципів безпеки та якості. Перш ніж запровадити ГМО у виробництво, користувач повинен надати владі документи, які гарантують, що дане обладнання забезпечує безпеку цієї діяльності.

Держави-члени зобов'язані розробляти плани дій у надзвичайних ситуаціях у випадку аварій та інструктувати про заходи безпеки людей, які можуть піддатися загрозі. У разі аварії користувач негайно повідомляє про це компетентний орган, надає всю інформацію, необхідну для оцінки характеру нещасного випадку та вжиття необхідних заходів, а потерпіла держава-член повідомляє про інцидент Комісію та інші країни Співтовариства, які можуть постраждати. Комісія веде реєстр аварій, що сталися, до якого вносить результати аналізу їх причин, досвід надзвичайних дій і заходи з попередження подібних нещасних випадків. Для забезпечення моніторингу закритого використання ГМО у Співтоваристві держави-члени повинні надавати Комісії необхідну інформацію.

Випуску ГМО в навколишнє середовище присвячена Директива 2001/18/ЕС від 12 березня 2001 р. про навмисний випуск у навколишнє середовище ГМО та анулювання Директиви Ради 220/90/ЕЕС [15; L 106, 17.4.2001]. Відповідно до принципу обережності та з огляду на потенційний ризик випуску ГМО для людини і довкілля, Директива встановлює більш суворі законодавчі рамки для випуску ГМО в навколишнє середовище та їх розміщення на ринку. При цьому підвищу-

ється ефективність і прозорість процедур дозволу випуску ГМО та допуску на ринок, встановлюється загальна методологія оцінки ступеня ризику і механізм безпеки. Уводиться обов'язкова громадська консультація та маркування ГМО.

Таким чином, ГМО допускаються на ринок відповідно до Директиви 2001/18/ЕС. Доповнює її Регламент Європарламенту і Ради ЄС № 1830/2003 від 22 вересня 2003 р. про відстеження і маркування ГМО, продовольчих і кормових продуктів, вироблених із ГМО, і виправленні Директиви 2001/18/ЕС [15; L 268, 18.10.2003, р.24-28]. Динаміка реалізації цих актів простежується у Звіті Комісії Раді ЄС та Європарламенту про досвід держав-членів щодо розміщення ГМО на ринку згідно з Директивою 2001/18/ЕС та інкорпорації особливого повідомлення про дію частин В і С Директиви [24; (2004)575 final], а також у Додатку до звіту [26]. Методику звітності наведено у Допоміжному навчальному звіті «Засоби підвищення послідовності та ефективності законодавчих рамок у галузі біотехнології за ст. 31 (7a, 7b і 7d) Директиви 2001/18/ЕС», а також у посібнику «Питання та відповіді з регулювання ГМО в ЄС» [25].

Рішенням Комісії 2005/463/ЕС від 21 червня 2005 р. засновано системну групу для коор-

динації та обміну інформацією про співіснування генетично модифікованих, звичайних та органічних зернових культур [15; L 65,24.6.2005,р.50-51]. Рішенням Комісії 2004/204/ЕС від 23 лютого 2004 р. визначено параметри складання реєстрів для обліку інформації про генетичні модифікації в ГМО, передбачених у Директиві Європарламенту та Ради ЄС 2001/18/ЕС [15; L 65,3.3.2004,р.20-22]. А Рішення Комісії 2003/701/ЕС від 29 вересня 2003 р. відповідно до Директиви 2001/18/ЕС встановлено формат подання результатів навмисного випуску в навколишнє середовище генетично модифікованих вищих рослин не з метою розміщення їх на ринку [15; L 254,8.10.2003,р.21-28].

Реалізацію заходів згідно з частиною В Директиви 2001/18/ЕС було проаналізовано в Рішенні Ради ЄС 2002/813/ЕС від 3 жовтня 2002 р., яким було визначено, відповідно до Директиви 2001/18/ЕС, підсумковий інформаційний формат для повідомлень (нотифікацій) про випуск у навколишнє середовище ГМО в інших цілях, ніж розміщення на ринку [15; L 280,18.10.2002,р.62].

Реалізацію заходів щодо частини С Директиви 2001/18/ЕС було відображено в Рішенні Ради 2002/811/ЕС від 3 жовтня 2002 р., яким було затвердже-

но посібник до Додатку VII до Директиви 2001/18/ЕС та анульовано Директиву Ради 90/220/ЕЕС [15; L 280,18.10.2002,р.27]. Рішенням Ради 2002/812/ЕС відповідно до Директиви 2001/18/ЕС було визначено підсумковий інформаційний формат розміщення на ринку ГМО як продуктів харчування або його складових [15; L 280, 18.10.2002,р.37]. Рішенням Комісії 2004/204/ЕС від 23 лютого 2004 р. запроваджено детальні плани ведення реєстрів модифікацій в ГМО [15; L 65,3.3.2004,р.20].

Для успішної реалізації частин В і С Директиви 2001/18/ЕС, Рішенням Комісії 2002/623/ЕС від 24 липня 2002 р. було розроблено посібник до Додатку II до Директиви 2001/18/ЕС [15; L 200,30.7.2002,р.22]. У підсумку на базі Директив 90/220/ЕЕС і 2001/18/ЕС складено перелік продуктів, які отримали доступ на загальний ринок і дозволу для використання в ЄС. Низку продуктів запропоновано на отримання дозволу. Доповнюється Перелік статей щодо заходів безпеки в цій сфері.

Питання транскордонного переміщення ГМО регулюються Регламентом Європарламенту і Ради ЄС 1946/2003 від 15 липня 2003 р. [15; L 287,5.11.2005], який спрямований на здійснення приписів Картахенського протоколу про запобігання біо-

технологічних ризиків. Протокол покликаний гарантувати адекватний рівень захисту при передачі, обігу та використанні ГМО, які можуть негативно впливати на навколишнє середовище та здоров'я людини, з акцентом на транскордонному переміщенні ГМО між країнами ЄС.

Відслідкованість і маркування ГМО. Можливість контролю ГМО на всіх стадіях маркетингу і по всьому ланцюгу виробництва і розподілу полягає в тому, що біотехнологія передбачає внесення гена-програми, гена-каталізатора і гена-індикатора модифікації. Здійснення заходів за Регламентом 1830/2003 про відслідкованість і маркування сприяють Регламент Комісії 65/2004 від 14 січня 2004 р., який закріпив систему встановлення і розвитку унікальних ідентифікаторів для ГМО [15; L 10.16.1.2004], і Рекомендація Комісії 2004/787/ЄС від 4 жовтня 2004 р. про технічне керівництво для здійснення вибірки й виявлення ГМО і матеріалів, вироблених із ГМО як продуктів або їх складових в контексті Регламенту 1830/2003 [15; L 348,24.11.2004,р.18]. Європейський Союз гарантує відслідкованість і маркування ГМО по всьому ланцюгу виробництва їжі (food chain), забезпечує контроль і перевірку інформації, наведеної на етикетках, моніторинг

впливу на навколишнє середовище і вилучення ГМО, потенційно небезпечних для здоров'я людини або тварин.

Обов'язкове маркування всіх генотифікованих (ГМ) продуктів, у тому числі призначених для корму, має подвійну мету: 1) інформувати споживача про присутність у продукті зазначеного ГМО; 2) підтримувати «мережу безпеки», засновану на відслідкованості цих продуктів на всіх стадіях виробництва та розміщення на ринку. Європейське законодавство погодило ці два аспекти Регламентом 1829/2003 про відслідкованість і маркування, яким також встановлюється єдиний порядок дозволу. Крім того, Регламент 1830/2003 розширює поняття ГМ продуктів, охоплюючи всі типи продовольства, що містить або вироблене з ГМО, включаючи білки, добавки та приправи для споживання людиною, до того підвідомчі окремому законодавству, так само як і ГМ корми для тварин. Раніше регламентація маркування відповідно до закону 1997 р. не мала всеосяжного характеру і стосувалася тільки продуктів, що містять ГМ зерно та сою.

Відповідно до Регламенту 1830/2003, оператори, які поставляють на ринок розфасований продукт, що складається з або містить ГМО, повинні друку-

вати на етикетці даного продукту таке: «Цей продукт містять генетично модифіковані організми», або «Продукт вироблений із ГМ (назва організму)». Якщо використання етикетки неможливо, оператор повинен гарантувати, що цю інформацію передано з продуктом, наприклад, за допомогою супровідних документів.

Як вже згадувалося, для забезпечення контролю за відслідкованістю та маркуванням законодавство ЄС запровадило Підсумковий формат повідомлення (Summary notification format). Рішенням Ради 2002/812/ЄС від 3 жовтня 2002 р. відповідно до Директиви 2001/18/ЄС встановлено підсумковий інформаційний формат про розміщення на ринку генетично модифікованих організмів або продуктів [15; L 280,18.10.2002]. А Рішенням Ради 2002/813/ЄС від 3 жовтня 2002 р. встановлено підсумковий інформаційний формат повідомлення про навмисний випуск ГМО в навколишнє середовище в цілях інших, ніж розміщення на ринку [15; L 280.18.10.2002].

Законодавство ЄС регламентує також процедуру оцінки і припинення випуску ГМО. Держави-члени уповноважені призупинити або обмежити тимчасово маркетинг і використання на їхній території будь-якого нового продукту чи компонента,

якщо вони вважають, що його використання становить небезпеку для здоров'я. Вони повідомляють про це Комісію ЄС, яка робить кроки відповідно до процедури дозволу на розміщення продуктів на ринку. Діяльності Єврокомісії в цій сфері допомагає Постійний комітет з продовольчого циклу і здоров'я тварин (Standing Committee on the Food Chain and Animal Health).

Регламентом № 258/97 дозволено допуск деяких продуктів, отриманих з ГМО, відповідно до спрощеної процедури, якщо продукт істотно еквівалентний іншому, який був вже санкціонований.

Для практичного керівництва повсякденної діяльності, пов'язаної з біотехнологією і ГМО, створено і підтримується багатопланову комплексну інформаційну базу, основними компонентами якої стали веб сайти Єврокомісії з біотехнології [21] і забезпечення безпеки продовольства [17], Спеціалізовані реєстри Генерального директорату охорони здоров'я та захисту споживачів (наприклад, «DG Sanco Register to food and feed») [27], оперативні зведення з використання ГМО [18], консультативне бюро Європейського відомства з безпеки продовольства (European Food Safety Authority – EFSA), методична база даних про ГМО [16].

На основі Регламенту № 1829/2003 та Рішення Комісії 2005/463/ЄС від 21 червня 2005 р. діє мережева координаційна група для обміну інформацією про співіснування генетично модифікованих, звичайних та органічних зернових культур. Регулярно оновлюється Загальний каталог Єврокомісії з сільськогосподарських видів рослин [15; С 334 А/01,30.12.2005]. Випадкове змішування натуральних культур унаслідок контакту з модифікованими, може спричинити економічні втрати для фермерів, які займаються звичайним або органічним сільським господарством. У силу цього Комісія [15; L 189,29.08.2003] і кожна держава-член [24;(2006)104final] законодавчо забезпечують роздільне співіснування ГМ і не ГМ зернових культур.

Дозвіл нових продуктів і нових харчових компонентів в Європейському Союзі погоджено Регламентом Європарламенту і Ради № 258/97 [15; L 43,14.2.1997,р.1-6]. Перш ніж вони будуть допущені на ринок, пропонується довести безпеку цих продуктів за допомогою спеціального тестування, яке здійснюється Європейським відомством з безпеки харчових продуктів. Приклади цих нових компонентів включають phytosterols / phytostanols.

На цій правовій базі розвивається політика ЄС з біотехнології. Дозволені ГМО, включаючи їжу для людей і корми для тварин, перераховані законодавством, де узгоджено процедури їх дозволу, маркування і відстеження за допомогою індивідуальних кодів для кожного ГМО. Починаючи з 2003 р. все продовольство, що є ГМО, містить їх або отримано з них, включаючи корми для тварин, повинно бути марковано для інформування споживачів. Єдиним органом, відповідальним за схвалення ГМО і розміщення їх на ринку, є EFSA (Європейське відомство з безпеки продуктів). Отримують схвалення ті ГМО, що пройшли систему тестів, які доводять, що вони не шкідливі для людини, тварин і навколишнього середовища.

На відміну від США, де ГМ продукти вже складають більшість, ставлення до ГМО у країнах ЄС є вкрай негативним. Наприклад, бурхливий протест у Німеччині викликав той факт, що концерн BASF у 2010 р. після 14-річної процедури перевірки отримав дозвіл EFSA і Міністерства сільського господарства ФРН висадити на 20 га виділеної землі ГМ картоплю для виробництва паперу і будівельних матеріалів. Німецька громадськість і «Грінпіс» підозрюють BASF у стратегічному виведенні на світовий ринок

ГМ продуктів та впровадженні їх у Німеччині. Висадження під захистом поліції ГМ картоплі, призвело до втрати довіри населення не тільки до концерну BASF, але й до політиків, які допустили не узгоджені з громадськістю дії [9]. Побоювання населення зумовлено тим, що ГМО не тільки викликають алергію, рак і низку ще не вивчених хвороб, а й руйнують екологічні системи. Наприклад, генетична модифікація картоплі для стійкості до колорадським жукам веде до того, що від контакту мруть не тільки шкідники, а й безліч корисних комах. За ними гинуть птахи, які покуштували їх. Починають рватися біологічні ланцюги, які природа створювала впродовж мільярдів років. Піддослідні миші, яких годували такою їжею, вироджуються. Навіщо думати, що ця ланцюгова реакція ні дійде до людей [20].

Україна це поки що не перенаселена Африка. На нашу думку, треба не хитрувати з природою, а при наших ґрунтово-кліматичних багатства створювати правові умови для сталого виробництва органічного продовольства. Суттєвою базою для цього стане максимальна адаптація екологічного законодавства України до норм Європейського Союзу, з яким ми до того ж плануємо створити зону вільної торгівлі.

Ми не випадково акцентуємо увагу на економічній складовій у зв'язку з переговорами, що відбуваються між Києвом і Брюсселем. Стратегія інтеграції України до ЄС була закріплена ще 1998 р. [22], і на її основі Верховна Рада затвердила концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС [11]. Але реально проблемою ГМО українська влада переймалася лише тоді, коли приймався акт про регулювання виробництва і розповсюдження ГМ продуктів, що стало однією з вимог для вступу України до СОТ. При цьому американська сторона СОТ, будучи найбільшим експортером саме таких продуктів, виступила категорично проти маркування, не бажаючи втрачати ринки збуту. У 2007 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО» [2]. Майже одночасно Кабінет Міністрів України видав постанову про обов'язкове маркування продуктів харчування із вмістом ГМО, яка мала набрати чинності з 1 листопада 2007 р., але була відкладена через сильне лоббювання виробників та імпортерів м'ясопродуктів в українському парламенті. Проте вітчизняні фахівці заявили, що після вжи-

вання таких продуктів відбувається зміна антигенного складу тканин організму, внаслідок чого імунна система буде знищувати власний організм [14]. І тільки 13 травня 2009 р. Кабмін прийняв постанову № 468 «Про етикетування продукції, яка містить або вироблена з використанням ГМО» [23], а Верховна Рада – Закон України № 1778 від 17 грудня 2009 р. «Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів «щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах ГМО» [19], згідно з якими вся харчова продукція підлягає в Україні обов'язковому маркуванню про наявність чи відсутність ГМО.

Таким чином, крига рушила, і під впливом економічних стимулів європейської інтеграції в Україні стала впроваджуватися діюча в ЄС система горизонтального дослідження ГМО, відповідно до якої, зокрема, на вміст ГМО обов'язково перевіряється не тільки кінцевий продукт, а й сировина, з якої його виготовили.

Екологічне законодавство має комплексний характер і виявляється в низці галузей. Наприклад, згідно із Законом України «Про захист прав споживачів» компанії, які порушили вимогу про маркування продукції з ГМО, можуть бути оштра-

фовані на 30 % виручки від реалізації партії товару, відносно якого ними подавалася недостовірна інформація» [3]. Теоретично добитися штрафу для таких постачальників можуть і звичайні споживачі, якщо їм вдасться довести, що у продукції, маркованої «без ГМО», вони насправді містилися. Але на практиці зробити це досить складно.

У Європі на дослідження щодо впливу ГМО на людину і навколишнє середовище знадобилися мільярди доларів і кілька десятиліть. В Україні етикетки «без ГМО», причому скрізь – на воді, на солі, – це скоріше презентація суспільної психології, а не забезпечення безпеки продовольства. Хоча у нас не зареєстровано жодного сорту рослин зі зміненим геномом, насіння ввозять контрабандою, зростає кількість посівних площ для вирощування ГМ культур, пилок ГМ рослин запилює «нормальні» поля. «Чужі» завойовують світ. Дієвої системи контролю за цим наразі немає. Як немає ні правової, ні матеріальної бази для розвитку біотехнології та дослідження трансгенних організмів. У правовому вакуумі українські вчені, наприклад, увели в програму моркви ген інтерферону – білка людини, який захищає її від вірусних захворювань. Виведено моркву з високим рівнем альфа-інтерферону, яку можна

використовувати, принаймні, для профілактики вірусних захворювань у тварин, і за вартістю моркви, а не медичного препарату [13].

Нетерпляче людство силоміць «вилучає милість у природи». Щоб пшениця була стійкою до посухи, в неї ввели ген скорпіона. Японці «розбавили» гени свиней шпинатом. ГМ помідори (з генами медуз і морських риб) знімають незрілими, вони можуть місяцями зберігатися в холодильнику, а потім за лічені години дозрівають у теплі і потрапляють на прилавки. Сьогодні у світі вирощують 8 сортів модифікованих помідорів, 5 сортів рису, 3 – пшениці, 24 – картоплі, 32 – кукурудзи. ГМ соя і кукурудза майже витіснили «нормальні» й валом йдуть у їжу людині та на корм тваринам. А тепер найстрашніше. У 2008 р. на екологічному форумі «Terra Madre» («Мати-Земля»), присвяченому пропаганді натуральних продуктів та органічного землеробства, канадські фахівці повідомили про програмні експерименти з хом'яками, яких годували ГМ кормами. У першому поколінні у них різко скоротилась народжуваність і впала кількість дитинчат, що вижили. Біля зубів піддослідних хом'яків другого покоління виріс смух! У третьому поколінні єдина самка, що завагітніла померла при

пологах, а дитинчата загинули. Крім прямого впливу ГМО, не виключається вплив і таких факторів, як залишкова кількість пестицидів, до яких стійкою є ГМ соя, поява в рослині нових білків або токсинів в результаті генних трансформацій.

В Україні ці дані були представлені на міжнародній конференції «Використання ГМО в Україні: ризики і загрози», де були наведені результати ще одного експерименту: лабораторних щурів годували соєвим борошном, яке відповідно до документів є абсолютно чистим і йде, наприклад, на виготовлення сосисок і ковбас, якими харчуються мешканці України. Наявність у цих продуктах ГМО встановили тільки лабораторні перевірки. У другому поколінні смертність щурів досягла 60 %, третього покоління не було взагалі. Ці дані піддалися жорсткій критиці, головним чином – з боку компанії, що розповсюджує ГМ рослини. Незважаючи на натиск лобістів СОТ, Всеукраїнська екологічна ліга проголосила в Україні курс на повну заборону використання ГМ продуктів харчування та вирощування на території нашої країни ГМ рослин: «Українському народу не потрібні продукти, що містять ГМО». Поки нешкідливість ГМО не доведена, ризик для людей занадто великий, і серед наслідків мо-

жуть бути «генетичні каліцтва, онкологічні захворювання, безпліддя, алергія і токсикози» [10].

У зв'язку з ГМО назріває й соціальна проблема. Якість продовольства вже давно не відповідає написам на упаковці. Якщо люди почнуть вимагати нормальних продуктів, останні будуть дорожче і при нинішніх доходах недоступні більшості. Тоді люди зрозуміють, що їм платять стільки, що навіть поїсти нормальної їжі вони на ці гроші не можуть. Почнуть вимагати підвищення доходів, що суперечить інтересам олігархічної влади. Тому цю проблему будуть замовчувати, посилатися на брак коштів на розвиток лабораторій і т. ін. Урешті-решт, сьогодні кожен перевіряє сам те, що споживає, або як худоба у стійлі дозволяє набивати собі живіт, не цікавлячись можливими проблемами зі здоров'ям.

Що стосується компонентів продовольства, то перше нововведення генної інженерії було впроваджено у виробництво сиру. Раніше сир отримували з обов'язковим використанням сичуга – шлункового ферменту новонароджених телят. Сичуг клонували у генні організми бактерій, і тепер багато сортів сирів виробляють за допомогою ГМ ферментів. Тому існують два варіанти: або вбивати телят, або вирощувати мікроорганіз-

ми, в яких працює цей генний інстїлплат, необхідний для виробництва сиру. Це був перший продукт у харчовому ланцюжку для того, щоб задовольнити всі зростаючі потреби населення в сирі. Як показують дослідження Держспоживстандарту, жоден український споживач не може бути застрахований від придбання продукції, що містить ГМО [6]. При цьому серйозне покарання за ці порушення законодавством не передбачено.

Міністерство аграрної політики України поступово впроваджує правила, за якими повинні перевірятися на вміст ГМО імпортовані товари, перш за все насіння та корми для худоби [1]. Вони значно обмежать доступ ГМ продуктів на український ринок, оскільки передбачають не тільки їх особливу реєстрацію та апробацію в державних лабораторіях, але й отримання імпортером спеціального дозволу на ввезення. Якщо у них присутні фрагменти ГМО і дана схема модифікації не зареєстрована, така продукція не буде допускатися на територію України.

Хоча перевірка на присутність ГМО митними органами на кордоні може ускладнити ввезення товарів в Україну та сприяти утворенню нових корупційних схем, необхідність в ній існує. За даними Держкомітету ветеринарної медицини у тваринниць-

кої продукції, що поставляється в Україну з Польщі, почастишали випадки виявлення антибіотиків і кишкової палички [7]. Однак заборонити її ввезення у відомстві поки не наважуються, побоюючись різкого зростання цін. Ціна імпортного сала у п'ять разів нижча за українське – повідомила Державна митна служба України. Після введення заборони у 2006 р. ціни на м'ясо-ковбасну продукцію підвищилися на 45 %. Тому держкомітет обмежується санкціями для декількох польських підприємств.

Ще один приклад небезпечного імпорту. У 2010 р. з Аргентини в Україну ввезли товар з ГМО «соєвий лецитин марки Voroles F-62» вартістю понад 500 тис. грн – повідомляє прес-служба Держмитниці [8]. Для належної перевірки відомостей у поданих

для оформлення товару документах митники здійснили відбір проб і зразків товарів та відправили їх на експертизу. Результати показали наявність ГМО, не включених до Державного реєстру ГМ джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, що містять ГМО або отримані з їх використанням. А отже, за законодавством, таку продукцію заборонено до ввезення в Україну, поки вона не пройде державну реєстрацію та не отримає відповідні дозволи. За даним фактом митники склали протокол про порушення митних правил за ознаками ст. 352 Митного кодексу України, а товар вилучили до рішення суду. Таким чином, норми екологічного права України, адаптовані до стандартів ЄС почали працювати.

Список літератури: 1. В Україні хочуть посилити контроль над імпортом генно-модифікованих продуктів // Економіка. – 19.10.2009 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/0,,657,00.html>. 2. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 35. – Ст. 484. 3. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. 4. Генетически модифицированные продукты [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://mega.su/phpBB3/viewtopic.php?f=30&t=509>. 5. Генетически модифицированные продукты [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : [right\]http://www.ip-online.ru/files/79333/GMO-b-1.JPG](http://www.ip-online.ru/files/79333/GMO-b-1.JPG). 6. Голубева А. В импортируемой из Польши свинине обнаружены вредные вещества / А. Голубева. 2.12.2010. – Режим доступу : <http://news.mail.ru/economics/4886988>. 7. Голубева А. ГМО обнаружены даже в товарах с маркировкой об их отсутствии / А. Голубева. 10.11.2010. – Режим доступу : <http://news.mail.ru/economics/4748092>. 8. Еженедельник 2000. – 10.11.2010. – Режим доступу : <http://2000.net.ua/>. 9. Еппесен Хелле. Концерн BASF висадив першу генетичну картоплю – під охороною поліції / Хелле Еппесен // Німецька хвиля: общественно-правовой канал / Наука й техніка. – 25.04.2010 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/0,,657,00.html>. 10. Заглада Л. Кусок вареной колбасы может оказаться «генетической бомбой»! // Л. Заглада Новости Украины : From-ua.com. – 19.08.2010 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.from-ua.com/>. 11. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 23 грудня 2010 р. № 2856-V. Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 14 січня 2009 р. № 852-VI. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/T041629.html.

12. Лозо В. Правове регулювання біотехнології в історії екологічного законодавства ЄС / В. Лозо // Бюл. Мін. юст. України. – 2007. – № 7. – С. 103–111. 13. Новости Украины : From-ua.com. – 26.11.10 / [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.from-ua.com>. 14. Платой Украины за вступление в ВТО будут генетически модифицированные продукты? // <http://za.zubr.in.ua/2007/10/28/1358>. 15. Official Journal. 16. <http://biotech.jrc.it>. 17. http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/index_en.htm. 18. <http://gmoinfo.jrc.it/default.asp>. 19. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T091778.html. 20. <http://uznaipravdu.org/viewtopic.php?f=30&t=509>. 21. http://www.org/eng/news/544.biotechnology_eu_commission. 22. <http://www.mfa.gov.ua/eng/diplomacy/7ua-eu>. 23. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=468-2009-%EF>. 24. COM. 25. MEMO 28.02.06. 26. SEC (2004) 1063. 27. www.oecd.org/data.

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ
БИОТЕХНОЛОГИИ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГЕНЕТИЧЕСКИ
МОДИФИЦИРОВАННЫХ ОРГАНИЗМОВ (ГМО) В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ**
Гетьман А. П., Лозо В. И.

Задача права – гарантировать качество пищевых продуктов и безопасность их производства для человека и окружающей среды. Учитывая приоритет здравоохранения и экологии, Европейский Союз с начала 90-х годов принимает акты, регулирующие закрытое использование и преднамеренный выпуск ГМО в окружающую среду, их отслеживаемость и маркировку или продуктов и кормов, содержащих ГМО, а также их транспортировку.

Ключевые слова: рост населения, продовольственная проблема, экологическое право, биотехнология, устойчивое развитие, генетически модифицированные организмы.

**THE LEGAL REGULATION OF BIOTECHNOLOGY
AND GMOS PRODUCTION IN EUROPEAN UNION**
Hetman A. P., Lozo V. I.

The growth of population has cause the problem of food supply. Environmental law and biotechnology appear as an instruments to meet this challenge. Legal regulation in this field promote sustainable agriculture and accessible medicines production. But GMOs cause the cut discussion of harmful impact on human health and environment at the same time. EU legislation basing on priority of health and nature protection, regulate GMOs use, traceability, labelling and transporting.

Key words: growth of population, problem of food supply, environmental law, biotechnology, sustainable development, GMOs.

Надійшла до редакції 19.05.2011 р.